

ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1943 рр.)

Розглянуто особливості діяльності Маріупольського театру ім. Т. Шевченка в період німецької окупації 1941–1943 рр. Проаналізовано вплив маріупольського товариства "Просвіта" на розвиток театрального мистецтва регіону. Висвітлено репертуар, творчі пошуки акторського складу. Визначено місце театру в культурному житті мешканців регіону. Наукова новизна статті зумовлена залученням до наукового обігу нового фактологічного матеріалу з історії українського театру.

Ключові слова: Маріупольський театр ім. Т. Шевченка, німецька окупація, театральне мистецтво, репертуар.

Демідко Ольга Александровна, аспирантка Мариупольского государственного университета
Деятельность Мариупольского музыкально-драматического театра им. Т. Шевченко в период немецкой оккупации (1941-1943 гг.)

Рассмотрены особенности деятельности Мариупольского театра им. Т. Шевченко в период немецкой оккупации 1941-1943 гг. Проанализировано влияние мариупольского общества "Просвита" на развитие театрального искусства региона. Освещены репертуар, творческие поиски актерского состава. Определено место театра в культурной жизни жителей региона. Научная новизна статьи обусловлена привлечением в научный оборот нового фактологического материала по истории украинского театра.

Ключевые слова: Мариупольский театр им. Т. Шевченко, немецкая оккупация, театральное искусство, репертуар.

Demidko Olga., graduate student Mariupol State University

Activities of Taras Shevchenko Mariupol drama theater in the period of German occupation (1941–1943)

The article is devoted to the features of activity Taras Shevchenko Mariupol Drama Theatre during the German occupation 1941–1943 years. The author considers the influence of society, "Enlightenment" in the development of theatrical art in the region. Considerable attention is paid to the repertoire, creative search of the cast and the main problems of the theater. In the article examines the role of the Theatre in cultural life of the region's population. Scientific novelty of the article is to attract new factual material.

Key words: Taras Shevchenko Mariupol Drama Theatre, German occupation, theater, repertoire.

Минуле театрального мистецтва Північного Приазов'я має своєрідну історичну долю. Протягом століть маріупольці вносили свою частку в скарбницю української театральної культури. Найменш дослідженою на сьогодні залишається історія професійного й аматорського театру на теренах Північного Приазов'я періоду німецької окупації. Дослідження цієї проблеми позначено ідеологічною заангажованістю, тому її об'єктивне вивчення сприятиме відновленню повноти історичної пам'яті.

Мета статті – дослідити особливості розвитку Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка протягом окупаційного періоду (1941–1943 рр.).

Тривалий час питання театрального життя на окупованій території залишалися поза належною увагою дослідників. Фрагментарно подається інформація про театральні осередки маріупольців у рамках "нового німецького порядку" в роботах Д. Титаренка [1], В. Гайдабури [2]. У сучасній культурологічній та історичній науці публікації, в яких ця тема була б предметом самостійного вивчення, поки що відсутні.

До війни на теренах Північного Приазов'я діяли Маріупольський російський музично-драматичний театр, обласний Державний грецький театр та численні аматорські театральні й мистецькі гуртки. З перших днів війни в театрі була створена фронтова бригада, яка виступала перед призовниками, пораненими радянськими воїнами. 6 жовтня 1941 р. працівники маріупольського театру приготувалися до евакуації. Небагатьом акторам, серед них головному режисеру А. Ходиреву і актору М. Рулеву, вдалося виїхати з міста [3, 11].

В умовах окупації 16 листопада 1941 р. у Маріуполі відкрився перший театральний сезон [4, 30]. 9 березня 1942 р. у Маріупольському міському театрі відбувся великий концерт, присвячений пам'яті Т. Шевченка. З нагоди Дня народження Великого Кобзаря театру було присвоєно його ім'я [4, 31]. Діяльність Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка висвітлюється на шпальтах окупаційної преси – "Маріупольської газети".

Заснування в місті професійного театру в період окупації стало результатом впливу кількох важливих чинників: пропагандистські міркування; прагнення окупаційних властей створити умови для відпочинку військовослужбовців вермахту та намагання місцевого населення знайти додаткове джерело засобів для існування завдяки праці в культурницьких інституціях. Разом з тим незалежно від причин перебування на окупованій території, місцева інтелігенція як примусово, так і за добровільним вибором заради виживання вимушена була йти на співпрацю з гітлерівською адміністрацією.

Ініціатива заснування театрів на окупованій території належала підрозділам пропаганди, фельд- та ортскомендатурам, командуванню військових з'єднань. Ініціатива могла виходити і від груп ентузіастів з числа місцевого населення, органів місцевого самоврядування, проте всі ключові питання щодо діяльності театральних колективів вирішували лише за погодженням з окупаційними властями [1, 133].

Серед мариупольських акторів були досить кваліфіковані особи з великим досвідом роботи у театральних установах. Наприклад, директор Мариупольського театру Андрій Ірій (Авраменко) пройшов велику школу акторської та режисерської роботи, зокрема в колективі, очолюваному Лесем Курбасом [1, 134]. Художній керівник і актор театру Володимир Волгрик до війни працював у Чернігівському театрі, здобув звання заслуженого артиста республіки [2, 70]. Головним режисером у театрі працював І. Тяк, працювали також режисери С. Зав'ялова, В. Волгрик, головний художник театру А. Федоров, балетмейстер К. Вольська.

Репертуар Мариупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка складався переважно з народно-побутових вистав, що виконувалися здебільшого українською мовою. Всього за час окупації відбулося 18 вистав. Найбільш популярні твори, що виконувалися на сцені театру: "Синочок", "Наталка Полтавка", "Сватання на Гончарівці", "Пошились у дурні", "Наймичка", "Маруся Богуславка", "Ревізор", "Рожеве павутиння" [5], "Безприданниця", "Вій" "Біда від ніжного серця", "Закрита вистава", "Коварство та любов" [6].

У Мариупольському театрі ім. Т. Шевченка влаштовувалися вечори пам'яті українських письменників, поетів, композиторів. Так, до святкування 129 роковин з дня народження Тараса Григоровича Шевченка дирекція театру підготувала вечір пам'яті великому українському поету. До програми свята увійшли: доповідь про творчість Т. Шевченка; літературно-музичний монтаж; концерт [7]. При театрі працювали німецькі композитори, які "рекомендували" до постановки п'єси українських та німецьких авторів [8, 205]. Проводилася добре продумана і спланована агітаційно-пропагандистська робота серед населення антирадянського й пронимецького змісту. Часто в театрі влаштовували народні читання, публічні лекції, на яких обговорювалися враження про Німеччину та переваги працевлаштування в Німеччині [9].

Дирекцію міського театру зобов'язали створити бригаду артистів для виступу на фронті перед німецькими солдатами та українськими добровольцями. У програму були включені українська народна музика, танці, українські та німецькі пісні. Як повідомляв редактор "Мариупільської газети" О. Озівський, "бригада під керівництвом актора пана Ягупова побувала в м. Юзівці, Морфинському, Федірівці та в багатьох інших місцевостях. У складі гастрольної групи: артисти-баяністи Соловійов та Серебряков, балерини, солісти-співаки та інші. За 25 днів відбулося понад 30 концертів, на яких було близько 15 000 німецьких вояків. Скрізь, де відбувались концерти, глядачі дуже тепло приймали виступ акторів. Вояки з великою зацікавленістю знайомились з українським мистецтвом, прохаючи акторів ще приїздити до них" [10]. Виконуючи як окупаційну повинність обслуговування німецької армії, театр мав можливість орієнтувати свою духовну енергію на контакти з власним народом. На думку вченого-мистецтвознавця В. Гайдабури український театр періоду окупації, використовуючи легітимне становище для найширшого спілкування із цивільним населенням, узяв на себе функції мистецького механізму самозбереження національних традицій [11, 5].

Відновив роботу театр ляльок, де ставилися вистави за казками Г. Андерсена, В. Гауфа, братів Грімм та ін. Так, у кінці травня 1942 р. у приміщенні театру ім. Т. Шевченка відбулася перша вистава дитячого лялькового театру за казкою Ганса Крістіана Андерсена "Свинопас" [12]. Якщо в міському театрі йшов вечірній спектакль, то квитки на нього служили пропуском, оскільки комендантська година не скасовувалася [8, 205].

Майже кожну прем'єру театру супроводжувала стаття місцевого журналіста-критика. Як свідчать відгуки в пресі, програми вистав, гра акторів, музик, праця диригентів і балетмейстерів викликала схвальні відгуки як цивільного населення, так і окупантів. Присутність німців – європейського глядача, обізнаного з мистецтвом, – орієнтувала театри на посилену відповідальність за результати своєї праці [1, 135]. Перед прем'єрою спектаклю "Наймичка" у місцевій періодиці зазначалось, що режисер вистави В. Волгрик додав до п'єси спеціальну музику, також багато пісень і танців. Не зважаючи на відсутність матеріалів, художник А. Федоров приготував декорації, що мають відбити побут часу, коли відбувались події, наведені в п'єсі. У цілому вистава "Наймичка" І. Карпенка-Карого приємно зворушила глядачів [13].

Не завжди критика поблажливо ставилася до праці режисера та акторів. Так, нова вистава Мариупольського театру ім. Т. Шевченка "Пошились у дурні" викликала неоднозначну реакцію серед місцевих глядачів. Щоб зробити виставу більш оригінальною режисер С. Зав'ялова дала масові сцени, народну гру "Король" та співи з танками в фіналі. "Ця мистецька вигадка виконана добре", – повідомляв журналіст Олександр Озівський у "Мариупільській газеті". Але на жаль при грі в "Короля" губився весь діалог і це було постійною хибкою всіх масових сцен. Гра деяких акторів показана була не зовсім рівно. "Актор Підгайний вийшов постаттю дерев'яною, штучною... тримається на сцені, наче сам не свій, і говорить свої репліки занадто підвищеним голосом". Невдалим було й закінчення вистави (співи й танок молоді). "Проте фінальний танок, – на думку мариупольського критика, – у постанові пані Подольської проходив чітко, задовольняючи своєю свіжістю" [14].

Мариупольський театр ім. Т. Шевченка працював дуже активно. 5 липня 1942 р. відбувся балетний концерт. Через декілька днів "Мариупільська газета" відгукнулася на цю подію статтею. Перепо-

вівши в загальних рисах зміст концерту, автор публікації зазначив: "Публіка з захопленням прийняла новий концерт". Цікавими були акробатні вистави з дуже вдалим світловими ефектами та кілька концертних і оркестрових номерів [15].

З липня 1942 р. репертуар Маріупольського театру ім. Т. Шевченка поповнився українськими водевілями: "На перші гулі", "День правди", "По ревізії", "Кум і мірошник" [16]. Не дивлячись на появу нових вистав, брак модерного театрального репертуару давався взнаки. Саме тому маріупольські режисери прагнули до різноманіття програми [17].

На окупованих територіях почалося національне українське відродження, виникали культурні установи, неможливі за радянської влади. У червні 1942 р. поновлює свою роботу Маріупольське Товариство "Просвіта". Андрій Ірій (Авраменко) стає її керівником, водночас продовжує українізувати Маріупольський театр ім. Т. Шевченка, вступає до ОУН. З огляду на обставини свого заснування, "Просвіти" мусили декларувати лояльність до нового режиму і неприйняття радянської влади.

Маріупольське Товариство "Просвіта" мало свою капелу бандуристів та духовий оркестр. З дозволу та під наглядом німецьких окупаційних властей, які стверджували репертуар, просвітяни давали концерти в Північному Приазов'ї. 22 і 23 серпня 1942 р. пройшли концерти бандуристів "Просвіти" в клубах радгоспів "Зірка" та ім. Ворошилова. Виконали близько 30 українських пісень. На концертах були присутні місцеві жителі, офіцери і солдати окупаційної влади. Для артистів і офіцерів місцева влада після концерту влаштувала урочисту вечерю [8, 205].

Драматична секція маріупольської "Просвіти" мала неабиякий вплив на розвиток театрального мистецтва регіону. Режисер Маріупольського театру ім. Т. Шевченка та керівник драматичної секції "Просвіти" Софія Зав'ялова активно працювала над питанням утворення професійних драматичних кадрів. У своїй статті вона вказувала на головні проблеми й недоліки театральної справи. Для їх усунення С. Зав'ялова вважала за потрібне створити драматичний, режисерський і художньо-технічний відділи для підготовки артистів, режисерів і художніх техніків сцени (декораторів, бутафорів, електро-техніків і т. ін.). Не менш важливими завданнями на її думку були підвищення кваліфікації для самодіяльної художньої роботи аматорів та допомога сільським "Просвітам" у їх драматичній роботі [18].

Незабаром у міській пресі повідомлялось, що завдяки роботі "Просвіти" в Маріуполі відроджується українська національна культура. Репертуар драматичних гуртків "Просвіти" складався з п'єс української класики. 5 вересня 1942 р. у міському саду "Просвіта" влаштувала великий концерт. Взяли участь артисти, балет театру ім. Шевченка, хор бандуристів "Просвіти". Грали 2 духових оркестри [19].

Вагоме місце в роботі колективу театру посідали виступи акторів у міській радіомережі. Так, 21 листопада 1942 р. місцевий журналіст зазначав: "Театр дав цілу низку тематичних літературно-музичних передач: "Лірика українського народу", "Тарас Шевченко", "Шевченківські вірші та пісні" та інші. В цих передачах брали активну участь артисти В. Волгрик, М. Поет, Харута, Харитонов та піаністка Л. Тімен" [4, 32].

На початку січня 1943 р. театром ім. Т. Шевченка була поставлена нова вистава "Рожеве павутиння". На шпальтах "Маріупольської газети" з'явилася інформація про прем'єру спектаклю. "Режисер Володимир Волгрик цілком подолав труднощі п'єси. Про це говорить сам успіх вистави. Вже перша поява на сцені Гудимухи викликає в глядача щирий невимушений сміх. Артист І. Д. Тяк – здібний цікавий актор, і йому на шляху шукань пощастило знайти своєрідну інтерпретацію образів. Легкістю, невимушеністю й привітністю віє від гри пана Волгрика. Його роль – Савки Рубчика – важко поділити на епізоди. Артист Володимир Волгрик соковито, із справжньою мистецькою майстерністю передав немудру, добру і праву душу "короля баракольників". Водночас "в акторському виконанні криються й "невдачі". У більшості акторів були помітні русизми: "с вамі за лятами бегать" [20].

Наприкінці січня 1943 р. "Маріупольська газета" подала матеріал, який розкривав таємничий світ закулісного життя театру. Стаття цікава тим, що розкриває умови, в яких готувалися постановки періоду окупації: "Ось уже скоро два місяці як раз на тиждень артисти слухають лекції й бесіди з загальної історії людства. Присутні уважно і з захопленням слухають розповіді лекторів про старовину грецьку культуру, про перший театр, про епоху Ренесансу, про історію німецької літератури. Заходимо до кімнати № 3, де готується нова постановка. Режисерові пані С. Зав'яловій доводиться багато працювати з акторами, вимагаючи від них динамічності і чіткості в подачі тексту. Особливу увагу звертають на вірну вимову кожного слова" [21]. Далі розповідається, що в приміщенні театру є окремі кімнати для репетиції танців, велика кімната належить оркестру театру, внизу в "Підземеллі" був розташований художній цех, де готувалися макети й окремі частини майбутніх декорацій. А на другому поверсі знаходився режисерський кабінет, в якому "вже постають ідеї нових наступних вистав, які поведуть театр уперед по шляху його творчого життя" [21].

Ще у грудні 1942 р. у театрі планувалося поставити фантастичну комедію-оперету "Вій". Але у зв'язку з технічними обставинами маріупольці побачили виставу лише у березні 1943 р. Для того, щоб надати відповідне звучання спектаклю, режисеру театру С. Зав'яловій, яка ставила комедію довелося докласти багато зусиль. Велика кількість масових сцен, їх дієвість і рухливість, потребували постійної режисерсько-мистецької вигадки, дуже багато часу було присвячено роботі з групами акторів для створення необхідного настрою того чи іншого розділу п'єси. Завідуючий літературною частиною театру ім. Т. Шевченка О. Кобилянський зазначав, що "комедія-оперета "Вій", крім усього зазначеного,

дуже цікава своєю високою музичністю. Музика, написана композитором Васильєвим, приваблювала своєю мелодійністю, хвилюючим звучанням народних пісень" [22]. Маріупольський глядач залишився задоволений прем'єрою. Місцевий рецензент писав: "Такі постанови, добре підготовлені, піднімають авторитет театру. Чудові масові сценки, прекрасне музичне оформлення, чудові балетні номери – все це здобуток упертої роботи колективу театру. П'єса "Вій" показала, що театр має в своєму розпорядженні достатню кількість молодих здатних сил, які до цього часу "хоронились" у театрі за лаштунками. Хочу відмітити, що, не зважаючи на труднощі воєнного часу, художній керівник п'єси подбав про добре оформлення фантастичних моментів п'єси. І взагалі побудова п'єси, окремі сценки, як виступи галасливої юрби бурсаків на ярмарку, в шинку, обстанова в панському українському будинку зуміли передати манери і звичай народного життя сумно-прекрасного Гоголівського часу" [23].

У селах Північного Приазов'я широко розгорнув роботу драматичний гурток Товариства "Промісвіт". У 1943 р. було поставлено кілька вистав у с. Володарському, зокрема "Доки сонце зійде, роса очі виїсть", "Безталанна", "Лимерівна", "Сватання на Гончарівці", "Пошились у дурні", "На перші гулі", а також ряд водевілів. На високому рівні було проведене Шевченківське свято. Активно проводилася культосвітня робота в селах Темрюці, Петрівці, Чердакли (де є навіть свій духовий оркестр) та в Мало-Янісолі [24].

У квітні 1943 р. міський театр, продовжуючи поповнення свого репертуару, розпочав роботу над п'єсою І. Карпенко-Карого "Безталанна". Режисер постановки С. Зав'ялова ролі розподілила так, що театр мав змогу водночас з роботою над "Безталанною" продовжувати свою працю над "найгрунтовнішою" п'єсою в репертуарі цього сезону – драмою Ф. Шиллера "Коварство і любов", яку ставив головний режисер театру І. Тяк [25].

Прем'єра драми "Безталанна" отримала негативні рецензії. Маріупольський критик каменя на камені не залишив від прем'єри вистави: "Необхідно постановникам п'єси звернути увагу на неохайність гриму, костюмів у деяких акторів. Чому українські парубки мають англійські підстрижені вуса? Чому не чуби в українських селян, а сучасні пробори? Це деталі. Але мають без сумніву серйозне значення для театральності мистецтва. Не всі образи подані реально..." [26].

Володарський сільський театр, який складався з акторів-аматорів та місцевої інтелігенції, за 1943 р. підготував багато нових вистав. Найбільшим успіхом користувалася комедія "Пошились у дурні". Зала театру, що мала всього 200 місць, кожного разу була переповнена глядачами. Гра акторів та музичне оформлення, що здійснювалося під керівництвом Р. Сліпця, не дивлячись на сільські умови відрізнялися великою майстерністю [27].

Влітку 1943 р. на сторінках "Маріупольської газети" повідомлялося: "Початок червня відзначився великим взлетом у культурному житті нашого міста". Маріупольці побачили на сцені театру ім. Т. Шевченка класичний твір Ф. Шиллера – трагедію "Коварство і любов" російською мовою. Німецька адміністрація рекомендувала поставити на сцені театру твір видатного німецького драматурга Фрідріха Шиллера. Тому театральний колектив під керівництвом головного режисера І. Тяка до підготовки вистави підійшов дуже серйозно. Півтора місяця актори вивчали ідеї німецької філософії XVIII століття, занурилися в епоху Ф. Шиллера та в музикальні твори світових класиків. У цілому вистава отримала схвальні рецензії. Високою театральною майстерністю відзначалася гра акторів. Разом з тим не всі актори зразково оволоділи зовнішньою технікою сценічної гри: нюансами міміки, виразністю руху, мистецтвом тонкої обробки фрази й інтонації. Помітні були недоліки в мові артистів. Деяким акторам, як зазначав маріупольський рецензент, треба попрацювати над російською мовою. Але костюми стали прикрасою вистави. Музичне оформлення збільшило художню цінність спектаклю. Маріупольський журналіст-критик повідомляв, що "трагедія "Коварство і любов" є безперечний крок вперед і не лише в естетичному розумінні, а і як школа для самих артистів, яка дає і досвід, і натхнення для дальшої роботи" [28].

19 червня 1943 р. театр показав глядачам свою нову роботу: одноактну п'єсу "Одна кімната". Велику роботу провів головний режисер театру І. Тяк. Під його керівництвом театральна молодь добре підготувалась до своїх ролей, текст п'єси він поновив і доповнив дотепними експромтами на маріупольську тематику, додав цікаві мізансцени і дбайливо підібрав декорації і реквізит [29].

Після п'єси "Одна кімната" 19 й 20 червня відбувся великий дивертисмент, хор, балет та сольні виступи. Найкраще враження в дивертисменті залишив український хор, слабкіше лунала російська народна музика на варіації "Стенька Рахін". Найбільш вдалим були українські народні пісні з танцями. Глядачі з великим зацікавленням слідували за акробатичними виступами чотирьох атлетів, у тому числі однієї дівчини, що показала силу, спритність і пластичку. Разом з тим постійні театральні глядачі часто просили поновити програму дивертисменту [30].

Деякі концертні номери дав німецький військовий духовий оркестр. Доволі часто на літній естраді міського саду ставили німецькі комедії з російським текстом (наприклад, "Флорентійська шляпа") [31].

Деякі з вистав ставилися десятки разів. Наприклад, 1 серпня 1943 р. на сцені Маріупольського театру ім. Т. Шевченка відбулася п'ятдесята ювілейна вистава комедії О. Островського "Без вини винні". Колектив виконавців своєю грою створив гармонічне ціле. Художньому оформленню вистави сприяли професійний оркестр, вдалий грим, костюми і декорації художника А. Федорова. "Особливо

ефектна декорація й освітлення останнього акту – місячна ніч, панський сад, тераса поміщицького будинку, мармурові статуї, квіти, рослини" [32].

На початку серпня відбулася прем'єра Вар'єте. У місцевій газеті повідомлялося: "глядачі з захопленням спостерігали за солісткою А. Фадеєвою. Велике враження на публіку справила молода артистка, "дівчина-каучук", Н. Тітова зі своїм партнером В. Афендуловим. Професійну майстерність показали О. Макеєв зі своєю партнершою Н. Дьяковою в ковбойському танку. Надя Дьякова – наймолодша балерина (16 років), але виконує всі танки найкраще" [33]. Незважаючи на те, що балетному ансамблю доводилося часто виїжджати на фронт для обслуговування німецьких солдатів, давати виїзdn концерти на периферії, – все ж таки його успіхи в роботі величезні. На думку критика балетний ансамбль театру здібний виконувати як звичайні народні танці, так і класичні, завдяки своєму керівнику балетмейстеру – К. Вольській. Вона приїхала влітку 1943 р. з фронтового театру м. Юзівки на запрошення дирекції мариупольського театру. Вар'єтне мистецтво міського театру ім. Т. Шевченка давало глядачам кілька годин розваги – зі смаком підібраних мистецьких номерів, у які найбільшою мірою входили балет, акробатика, співи, гумор [33].

З початком операції зі звільнення Північного Приазов'я від німецьких окупантів діяльність Мариупольського театру ім. Т. Шевченка поступово припиняється. 4 вересня 1943 р., коли частини 221-ї стрілецької дивізії визволили селище Павлопіль, вийшов останній номер "Мариупольської газети". Праця в культурницьких установах за роки окупації автоматично перетворювала людину на "ворога радянської влади". Розуміючи це, чимало працівників театру, Товариства "Просвіти" обрали для себе шлях на еміграцію, де пізніше зуміли примножити здобутки вітчизняної культури.

Отже, діяльність Мариупольського театру ім. Т. Шевченка в умовах окупаційної влади та суворих реаліях прифронтових територій сприяла розвитку театрального мистецтва в регіоні. Працівники театру, прилаштувавшись до умов окупанта, водночас формували український національно-культурний простір. Якщо для окупаційного режиму театр мав пропагандистське значення, то для мешканців регіону він зміг відродити українську культуру, задовольняв елементарні потреби населення в інформації, мистецьких враженнях, психологічному розвантаженні.

Литература

1. Титаренко Д. Театр, кіно, періодика, музеї: культурне життя українських областей зони військової адміністрації / Д. Титаренко // Україна модерна. – 2008. – Ч. 2 (13). – С. 131–146.
2. Гайдабура В. М. Театр, захований в архівах. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944) / В. М. Гайдабура. – К.: Мистецтво, 1998. – 220 с.
3. Чуприк Л. Н. Научная справка из истории Мариупольского театра / Л. Н. Чуприк. – Архив Мариупольского краеведческого музея. – Мариуполь, 1998. – 28 с.
4. Донецька Шевченкіана у датах і подіях: 1851 – 2014 / Укладач: Т. Г. Пішванова. – Донецьк: Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, ТОВ "Східний видавничий дім", 2014. – 176 с.
5. Репертуар театру ім. Т. Г. Шевченка // Мариупільська газета. – 1942. – № 56 – 12 травня. – С. 2.
6. Репертуар театру ім. Шевченка // Мариупільська газета. – 1943. – № 76. – 6 липня. – С. 4.
7. Святкування 129 роковин... // Мариупільська газета. – 1943. – № 29. – 11 березня. – С. 4.
8. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века: / Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н. Гашененко и др. – Мариуполь: "Рената", 2008. – 428 с.
9. У міському театрі ім. Шевченка // Мариупільська газета. – 1943. – № 54. – 15 травня. – С. 4.
10. Озівський О. Театр Т. Г. Шевченка на фронті / О. Озівський // Мариупільська газета. – 1942. – № 53. – 5 травня. – С. 2
11. Гайдабура В. М. Театр між Гітлером і Сталіним: Україна. 1941 – 1944. Доли митців / В. Гайдабура. – К.: Факт, 2004. – 320 с.
12. Репертуар театру ім. Т. Г. Шевченка // Мариупільська газета. – 1942. – № 63 – 28 травня. – С. 2.
13. Озівський О. Перед прем'єрою / О. Озівський // Мариупільська газета. – 1942. – № 54. – 7 травня. – С. 2.
14. Озівський О. Пошились у дурні / О. Озівський // Мариупільська газета. – 1942. – № 72. – 18 червня. – С. 2.
15. Балетний концерт 5 липня // Мариупільська газета. – 1942. – № 83. – 7 липня. – С. 2.
16. Репертуар театру ім. Шевченка // Мариупільська газета. – 1942. – № 98. – 30 липня. – С. 2
17. Культурне життя // Мариупільська газета. – 1942. – № 98. – 30 липня. – С. 2.
18. Зав'ялова С. Завдання драматичної секції "Просвіти" / С. Зав'ялова // Мариупільська газета. – 1942. – № 110. – 26 серпня. – С. 4.
19. Перші концерти мариупільської "Просвіти" // Мариупільська газета. – 1942. – № 113. – 2 вересня. – С. 4.
20. Прем'єра "Рожеве павутиння" в театрі ім. Шевченка // Мариупільська газета. – 1943. – № 3–9 січня. – С. 4.
21. Озівський О. Будні театру / О. Озівський // Мариупільська газета. – 1943. – № 10. – 26 січня. – С. 5.
22. Кобилянський О. Перед прем'єрою "Вій" (В міському театрі ім. Шевченка) / О. Кобилянський // Мариупільська газета. – 1943. – № 31. – 16 березня. – С. 4.
23. Прем'єра "Вій" (у театрі ім. Шевченка) // Мариупільська газета. – 1943. – № 33. – 23 березня. – С. 2.
24. Культурноосвітня робота // Мариупільська газета. – 1943. – № 35. – 30 березня. – С. 4.
25. Озівський О. Культурна хроніка. У Мариуполі / О. Озівський // Мариупільська газета. – 1943. – № 39. – 10 квітня. – С. 4.
26. Безталанна. Прем'єра театру ім. Шевченка // Мариупільська газета. – 1943. – № 48. – 1 травня. – С. 4.
27. "Пошились у дурні" (У постанові Володарського сільського театру) // Мариупільська газета. – 1943. – № 58. – 25 травня. – С. 4.

28. Прем'єра "Коварство і любов" // Маріупільська газета. – 1943. – № 64. – 8 червня. – С. 3-4.
29. Комедія "Одна кімната" // Маріупільська газета. – 1943. – № 70. – 22 червня. – С. 4.
30. Дивертисмент у театрі ім. Шевченка // Маріупільська газета. – 1943. – № 71. – 24 червня. – С. 4.
31. В театрі ім. Шевченка // Маріупільська газета. – 1943. – № 75. – 3 липня. – С. 4.
32. П'ятдесят раз "Без Вини винні" на сцені Маріупільського театру // Маріупільська газета. – 1943. – № 88. – 3 серпня. – С. 4.
33. Тополя А. "Для вас". Прем'єра Вар'єте / А. Тополя // Маріупільська газета. – 1943. – № 89. – 5 серпня. – С. 4.

References

1. Tytarenko D. Teatr, kino, periodyka, muzei: kulturne zhyttia ukrainskykh oblastei zony viiskovoi administratsii / D. Tytarenko // *Ukraina moderna*. – 2008. – Ch. 2 (13). – S. 131–146.
2. Haidabura V. M. Teatr, zakhovanyi v arkhivakh. Stsenichne mystetstvo v Ukraini periodu nimetsko-fashystskoi okupatsii (1941–1944) / V. M. Haidabura. – K.: Mystetstvo, 1998. – 220 s.
3. Chuprik L. N. Nauchnaia spravka iz istorii Mariupol's'kogo teatra / L. N. Chuprik. – Arkhiv Mariupol's'kogo kraevedcheskogo muzeia. – Mariupol', 1998. – 28 s.
4. Donetska Shevchenkiana u datakh i podiakh: 1851 – 2014 / Ukladach: T. H. Pishvanova. – Donetsk: Ukrainyskyi kulturolohichnyi tsestr, Donetske viddilennia NTSh, TOV "Skhidnyi vydavnychiy dim", 2014. – 176 s.
5. Repertuar teatru im. T. H. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 56 – 12 travnia. – S. 2.
6. Repertuar teatru im. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 76. – 6 lypnia. – S. 4.
7. Sviatkovannia 129 rokovyn... // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 29. – 11 bereznia. – S. 4.
8. Mariupol' i ego okrestnosti: vzgliad iz XXI veka: / R. P. Bozhko, T. Iu. Buli, N. N. Gashenenko i dr. – Mariupol': "Renata", 2008. – 428 s.
9. U miskomu teatri im. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 54. – 15 travnia. – S. 4.
10. Ozivskiy O. Teatr T. H. Shevchenka na fronti / O. Ozivskiy // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 53. – 5 travnia. – S. 2.
11. Haidabura V. M. Teatr mizh Hitlerom i Stalinym: Ukraina. 1941 – 1944. Doli myttsiv / V. Haidabura. – K.: Fakt, 2004. – 320 s.
12. Repertuar teatru im. T. H. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 63 – 28 travnia. – S. 2.
13. Ozivskiy O. Pered premieroiu / O. Ozivskiy // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 54. – 7 travnia. – S. 2.
14. Ozivskiy O. Poshyls u durni / O. Ozivskiy // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 72. – 18 chervnia. – S. 2.
15. Baletnyi kontsert 5 lypnia // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 83. – 7 lypnia. – S. 2.
16. Repertuar teatru im. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 98. – 30 lypnia. – S. 2.
17. Kulturne zhyttia // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 98. – 30 lypnia. – S. 2.
18. Zavialova S. Zavdannia dramatychnoi sektsii "Prosvity" / S. Zavialova // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 110. – 26 serpnia. – S. 4.
19. Pershi kontserty mariupilskoii "Prosvity" // *Mariupilska hazeta*. – 1942. – № 113. – 2 veresnia. – S. 4.
20. Premiera "Rozheve pavutynnia" v teatri im. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 3–9 sichnia. – S. 4.
21. Ozivskiy O. Budni teatru / O. Ozivskiy // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 10. – 26 sichnia. – S. 5.
22. Kobylianskyi O. Pered premieroiu "Vii" (V miskomu teatri im. Shevchenka) / O. Kobylianskyi // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 31. – 16 bereznia. – S. 4.
23. Premiera "Vii" (u teatri im. Shevchenko) // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 33. – 23 bereznia. – S. 2.
24. Kulturnoosvitnia robota // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 35. – 30 bereznia. – S. 4.
25. Ozivskiy O. Kulturna khronika. U Mariupoli / O. Ozivskiy // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 39. – 10 kvitnia. – S. 4.
26. Beztalanna. Premiera teatru im. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 48. – 1 travnia. – S. 4.
27. "Poshyls u durni" (U postanovi Volodarskoho silskoho teatru) // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 58. – 25 travnia. – S. 4.
28. Premiera "Kovarstvo i liubov" // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 64. – 8 chervnia. – S. 3-4.
29. Komediia "Odna kimnata" // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 70. – 22 chervnia. – S. 4.
30. Dyvertysment u teatri im. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 71. – 24 chervnia. – S. 4.
31. V teatri im. Shevchenka // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 75. – 3 lypnia. – S. 4.
32. Piatdesiat raz "Bez Vyny vynni" na stseni Mariupilskoho teatru // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 88. – 3 serpnia. – S. 4.
33. Topolia A. "Dlia vas". Premiera Variete / A. Topolia // *Mariupilska hazeta*. – 1943. – № 89. – 5 serpnia. – S. 4.